

Lainvalmisteluosasto
Rikos- ja prosessioikeuden yksikkö
Lainsäädäntöneuvos Jaakko Rautio

Muistio 1.3.2016

Eduskunnan perustuslakivaliokunnalle

HALLITUKSEN ESITYS EDUSKUNNALLE LAEIKSI RIKOSLAIN 10 LUVUN JA PAKKOKEINOLAIN 6 JA 7 LUVUN MUUTTAMISESTA (HE 4/2016 vp)

Yleistä

Esityksessä ehdotetaan muutoksia menettämisseuraamuksia koskevaan rikoslain 10 lukuun. Muutoksilla pantaisiin täytäntöön Euroopan parlamentin ja neuvoston direktiivi rikoksentekevälaineiden ja rikoshyödyn jäädyttämisestä ja menetetyksi tuomitsemisesta Euroopan unionissa. Lisäksi lukuun tehtäisiin eräitä muita muutoksia. Ehdotetut muutokset laajentaisivat mahdollisuutta tuomita rikoksesta peräisin oleva omaisuus valtiolle menetetyksi.

Kolmannen tuomitseminen menettämään rikoshyöty

Lukuun otettaisiin uutena direktiivin edellyttämä säännös (RL 10:2.4) siitä, että jos rikoksen tuottama hyödyn saanut siirtäisi sen menettämisseuraamuksen tai korvausvelvollisuuden välttämiseksi kolmannelle tai tämä sellaisen hankkisi, myös kolmas voitaisiin tuomita menettämään valtiolle rikoksella saatu omaisuus tai sen arvo (vastaava rahamäärä). Edellytyksenä lisäksi on, että kolmas tietää omaisuuden olevan rikoshyötyä tai sitä vastaavaa omaisuutta tai että kolmannella on ollut perusteltu syy tätä epäillä taikka että kolmas on saanut omaisuuden vastikkeetta. Edellytyksistä kaksi ensimmäistä johtuvat direktiivistä, kolmas ei. Voimassa olevan oikeuden mukaan hyödyn menettämiseen tuomitaan se, joka on rikoksesta suoraan hyötynyt tai jonka hyväksi rikos on tehty. Sama pätee myös jatkossa.

Ehdotusta on aiheellista tarkastella perustuslain 15 §:n 1 momentissa säädetyn omaisuusuojan kannalta.

Perustuslakivaliokunnan vakiintuneen tulkintakäytännön mukaan momentti ei tarjoa suojaa omaisuudelle, joka on rikoksella hankittu tai joka muutoin liittyy (välittömästi) rikolliseen toimintaan (PeVL 33/2000 vp, PeVL 53/2006 vp ja PeVL 65/2010 vp).

Ehdotettu säännös mukaillee voimassa olevassa rikoslain 10 luvussa olevia säännösratkaisuja, jotka on säädetty perustuslakivaliokunnan myötävaikutuksella (PeVL 33/2000 vp). Laajennettu hyöty voidaan nykyisin tuomita menetetyksi myös silloin, kun se on

menettämisseuraamuksen tai korvausvelvollisuuden välttämiseksi siirretty läheispiiriin kuuluvalla (RL 10:3). Rikoksentekoväline (RL 10:4) tai muu omaisuus (RL 10:5) voidaan tuomita menetetyksi kolmannelta, joka tiesi omaisuuden liittyvän rikokseen tai jolla oli perusteltu syy sitä epäillä tai joka on saanut omaisuuden vastikkeetta (RL 10:6). Tällainen henkilö voidaan tuomita menettämään myös omaisuuden arvo (RL 10:8).

Uudellakin säännöksellä pyritään estämään se, että hyödyn saanut pystyisi tosiasiaassa omaisuuden siirtymisen vuoksi välttämään menettämisseuraamuksen täytäntöönpanon. Säännöksellä on siten vastaavantyyppinen tarkoitus kuin ns. keinotekoisia järjestelyjä koskevalla ulosottokaaren 4 luvun 14 §:llä, jota vastaavaan aiempaan säännökseen perustuslakivaliokunta viittasi lausunnossaan PeVL 33/2000 vp. UK 4:14:n mukaan tosiasioita vastaamaton järjestely voidaan sivuuttaa ja tuomio panna täytäntöön kolmatta vastaan, jolle omaisuus on ulosoton välttämiseksi siirretty.

Ehdotettu säännös kolmannen tuomitsemisesta menettämään rikoshyöty ei puutu asiallisesti hänen ennen hyödyn saamista omistamansa laillisen varallisuutensa määrään, koska menetetyksi ei voida tuomita muuta tai enempää kuin rikoksella saatu omaisuus tai sen arvo. Jos rikoksesta suoraan hyötynyt ja kolmas tuomitaan menettämään sama rikoshyöty, he vastaavat siitä yhteisvastuullisesti (ehdotettu RL 10:2.5). Täytäntöönpano on lopetettava, kun menettämisseuraamus on kertaalleen saatu perittyä (UK 3:17).

Käännetty todistustaakka laajennetun hyödyn menettämisessä

Ehdotetun RL 10:9:n mukaan menettämisseuraamus tuomittaisiin kantajan eli käytännössä lähinnä syyttäjän vaatimuksesta. Hänen olisi myös vedottava niihin seikkoihin, joihin vaatimus perustuu, sekä näytettävä ne toteen. Toisin sanoen syyttäjällä olisi vaatimis-, vetoamis- ja todistustaakka. Viimeksi mainitusta ehdotetaan kuitenkin yhtä poikkeusta. Laajennetussa hyödyn menettämisessä olisi käännetty todistustaakka: vastaajan tulisi saattaa todennäköiseksi, että omaisuus on muuta kuin rikollista alkuperää.

Ehdotusta säännökseksi käännetystä todistustaakasta on aiheellista tarkastella perustuslain 21 §:n oikeudenmukaista oikeudenkäyntiä koskevien vaatimusta suhteen.

Vastaavanlaista todistustaakkasäännöstä ehdotettiin menettämisseuraamussäännösten kokonaisuudistuksessa (HE 80/2000 vp). Perustuslakivaliokunta totesi esityksen johdosta, että ehdotettu säännös ei kuulu ole syyttömyysolettaman alaan (syyttäjän näytettävä rikosvastuun edellytysten käsillä olo), vaan todistustaakka koskee omaisuuden alkuperää (PeVL 33/2000 vp). Todistustaakka ehdotetussa muodossa oli todistustaakan jakoa koskevien periaatteiden mukainen, sillä omaisuuden haltijan on lähtökohtaisesti helpointa todistaa sen alkuperä. Valiokunta kuitenkin katsoi, että rikollista alkuperää koskeva väite tulee olla objektiivisesti arvioiden perusteltu ja tosiseikoin tuettu.

Eduskunta ei kuitenkaan ottanut lakiin käännettyä todistustaakkaa vaan todistustaakka jätettiin syyttäjälle, joskin vaadittavan näytön vahvuus eli näyttökynnys säädettiin normaalia alemmaksi.

Vuoden 2000 hallituksen esitykseen sisältyvä säännös oli kuitenkin erilainen kuin nyt ehdotettu, sillä ensiksi mainitussa ehdotettiin, että periaatteessa vastaajan koko omaisuus voitaisiin tuomita menetetyksi laajennettuna hyötynä. Perustuslakivaliokunta ei tällaista sääntelyratkaisua hyväksynyt. Käsillä olevan hallituksen esityksen mukaan voitaisiin

tuomita menetetyksi vain tietty rikollisesta toiminnasta peräisin oleva omaisuus. Arvon menettäminen ei tulisi kysymykseen. Syyttäjän olisi esitettävä yksilöity vaatimus, mitä omaisuutta hän vaatii laajennettuna hyötynä tuomittavaksi menetetyksi (esim. Audi A5 -merkinen henkilöauto vuosimallia 2013 rekisteritunnus XYZ-123 tai Asunto-osakeyhtiö W:n osakkeet 1-25). Syyttäjän olisi myös vedottava niihin seikkoihin, joiden perusteella asianomainen omaisuus hänen käsityksensä mukaan on rikollista alkuperää. Kysymykseen tulee esimerkiksi laillisiin tuloihin nähden huomattava omaisuus taikka omaisuuden poikkeuksellinen laatu tai säilytystapa.

Perustuslakivaliokunta totesi käännetystä todistustaakasta, ettei vastaajalle tule asettaa kohtuuttomia vaatimuksia siitä, milloin vastaajan katsotaan saattaneen omaisuuden laillisen alkuperän todennäköiseksi (PeVL 33/2000 vp).

Esityksen mukaan vastaajaa ei tuomittaisi laajennetun hyödyn menettämiseen, jos hän saattaisi todennäköiseksi omaisuuden laillisen alkuperän. Säännöksessä siten edellytetäisiin ns. näyttöenemmyyttä eli numeraalisesti ilmaistuna 50 %:n niukastikin ylittävää todennäköisyyttä. Jos vastaaja pystyisi osoittamaan, että omaisuus on alkuperältään todennäköisemmin laillista alkuperää kuin rikollista, menettämisseuraamusta ei tuomittaisi. Näyttökynnys olisi siten olennaisesti matalampi kuin rikosasioissa yleensä noudatettava ”ei varteenotettava epäily”.

Yhteenveto

Edellä ja hallituksen esityksessä mainituilla perusteilla hallitus katsoo, että ehdotetut lait ovat sopusoinnussa perustuslain 15 §:n 1 momentin tai 22 §:n kanssa eivätkä ehdotukset ole ongelmallisia myöskään Suomea sitovien ihmisoikeussopimusten kannalta. Ehdotetut lait voidaan hallituksen käsityksen mukaan säätää tavallisen lain säätämisyjärjestyksessä.